

Lifelong Learning
Учене през целия живот

УНИВЕРСИТЕТИТЕ ЗА „ТРЕТАТА ВЪЗРАСТ“ В КОНТЕКСТА НА ПЕРМАНЕНТНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Валентина Василева

Русенски университет „Ангел Кънчев“

Резюме. През последните десетилетия концепцията за ученето през целия живот придобива все по-голяма гражданственост. Тя произтича от световното движение „Образование за всички“, от Меморандума на Европейската комисия по образованието, от Програмата за международна образователна дейност, от Болонската декларация за висшето образование и др. Съществуват различни форми за реализиране на стратегията за учене през целия живот сред хората в напреднала и старческа възраст. В това отношение първостепенно значение имат т. нар. „университети на третата възраст“, както и различните асоциации и движения за сдружаване сред старите хора, за укрепване на взаимовръзките и взаиморазбирането между поколенията.

Keywords: continuing education, culture of learning, universities of third age, andragogic training model, informal learning

Развитието на човешката цивилизация е неразривно свързано с образованието. Всяко значимо постижение се отразява върху образованието, а то, от своя страна, ускорява по-нататъшния прогрес на цялото общество. С основание Алвин Тофлър (Тофлър, 1992) посочва, че от всички ресурси, необходими за осъществяване на прехода от индустриалното към информационното общество, най-всеобхватно е познанието, разбирано в широкия смисъл на думата като информация, образи, символи, култура, идеология, ценности. В условията на информационното общество перманентното осъвременяване на познанията чрез образование през целия живот е от изключително голямо значение за професионалната адаптивност и пригодност на личността.

С настъпването на XXI век образованието заема все по-голямо място в човешкия живот. То става толкова разнообразно по своите задачи и форми, че включва всички дейности, които позволяват на хората от най-ранна възраст до дълбока старост да придобиват нови познания за света, за другите хора и за себе си. Ярко се откроява тенденцията за превръщането му в полифункционален процес, който не е обвързан единствено с образователните системи. Все повече нарастват възможностите за обучение през целия живот, като

акцентът постепенно се измества в посока от системата на институционалното образование към учене през целия живот. Все по-голяма гражданственост придобива новата образователна стратегия за „учещото се общество“, за „перманентно-интегралното образование“. В това отношение приоритетно място заема световното движение „Образование за всички“ и по-конкретно Дакарската рамка за действие (2000 г.), която служи като ориентир на правителствата за приемане на националните планове за задоволяване на основните образователни нужди на всички, за значително увеличаване на инвестициите в базовото образование, за повишаване на заинтересоваността и участието на гражданското общество във формирането, осъществяването и оценяването на стратегията „Образование за всички“. Както е известно, в нея на преден план са издигнати пет стратегически и пет оперативни цели. Към първите се отнасят: увеличаването на инвестициите на национално равнище и действително мобилизиране на необходимите ресурси; създаване на едно „ново пространство“, в което да се съчетават интересите на общностите и гражданското общество; широкото използване на новите технологии, стабилизирането на професионалното и финансовото положение на преподавателите; базовото образование да се обвърже по-тясно със стратегиите за борба с бедността. Към вторите се отнасят: разпространение на дейностите за защита на децата в ранната им възраст и за стимулиране на интелигентността; всеобщо и безплатно базово образование; задоволяване на основните образователни нужди на юношите и на възрастните; премахване на образователните разлики между двата пола; постигане на високо качество и резултатност.

Меморандумът на Европейската комисия по образованието за ученето през целия живот (Лисабон, 2000) също има като основна цел създаване в Европа на цялостна стратегия за непрекъснато образование и учене. Посочват се две еднакво важни основания за практическото осъществяване на ученето през целия живот: придвижването на Европа към основаващото се на знания общество и икономика и сложният социален и политически свят, в който живеят европейците. Именно образованието, в своя най-широк смисъл, е ключът към изучаването и разбирането на начина, по който ще се посрещнат тези предизвикателства с оглед повишаване на гражданското съзнание и реализиране на потенциалната възможност за осигуряване на заетост във всички области на живота.

В условията на широкото приложение на информационните и комуникационните технологии, на компютризацията в различните сфери на производството и бита, на материалната и духовната култура значително нараства ролята на т. нар. „широкообхватно учене“ (LWL), което включва в себе си взаимно допълващите се разновидности на формалното, неформалното образование и информалното учене. Образователните политики на всички страни членки на Европейския съюз са ориентирани към осъществяването на шестте ключови

послания на Меморандума: нови базови умения за всички с цел гарантиране на универсален и продължителен достъп до образование с цел придобиване и осъвременяване на уменията, необходими за активно участие в информационното общество; повече инвестиции в човешките ресурси с цел значително повишаване равнището на инвестициите, така че най-голямото европейско преимущество – хората – да са от първостепенно значение; иновации в преподаването и ученето с цел разработване и приложение на ефективни методи на преподаване и учене; оценяване на ученето с цел значително подобряване на начините за разбиране и оценяване на участието на всеки в образователния процес и на резултатите от него – особено в областта на неформалното образование и неформалното учене; преосмисляне на ориентирането и консултирането с цел осигуряване за всички на лесен достъп до висококачествена информация и консултации относно възможностите за образование и обучение във всички европейски страни в продължение на целия живот; обучение по-близо до дома с цел създаване на условия за непрекъснато образование във възможно най-голяма близост до учещите се, в собствената им среда и при необходимост чрез информационни компютърни технологии.

В Програмата за международна образователна дейност, приета от Междуправителствената комисия на ООН за устойчиво развитие (CDD), също се подчертава необходимостта от преориентиране на образованието в перспективата към жизнестойчивост, т.е. да учим за жизнено общество. За да достигне до смисъла на устойчивото развитие, образованието трябва не само да се осъществява в продължение на целия живот, а и да се разнообразява (multiformer) в много голяма степен, усилено да се интегрира ученето във всички основни дейности от живота. Акцентът се поставя върху формиране на „нова култура за учене“, която трансформира позицията на учащия се в активен субект на собствената си дейност. Дейността на учителя (преподавателя) се заключава преди всичко в организиране, подпомагане, подкрепа на ученето на всеки участник в образователния процес (независимо дали е ученик в училище, или възрастен учащ се). Новата култура на учене се разглежда като фундамент на образованието за устойчиво развитие. Нейното формиране изисква не само повишаване качеството на институционалното образование, а и решителни промени в сферата на неформалното образование и неформалното учене.

Съществени промени се налагат и в сферата на висшето образование, особено по отношение на университетите, които подготвят учителски кадри. Неслучайно основополагащата декларация от Болоня (1999 г.) призовава университетите на интелектуално съревнование в „триъгълника на знанието“. Всички университети, подготвящи учители, следва да обединят усилията си за развиване на професионални компетентности и ключови компетенции у тях.

Акцентът се поставя върху новия методологически подход за „преместване“ на акцента от входящите към изходящите параметри, т.е. от намеренията на преподавателите към образователните потребности и реалните постижения на студентите.

В съвременни условия традиционната роля на университетите търпи съществени промени. На преден план се открояват редица нови техни функции, като напр. стремеж към по-широка децентрализация и автономия на университетите; по-тясно сътрудничество, партньорство и кооперация на университетите с производствени предприятия, фирми, организации и пр. за осъществяване на органическа връзка между теорията и практиката, между фундаменталните науки и развойните разработки; постепенно преминаване към мрежова структура и организация, към режим на партньорство със сродни университети; интернационализация на висшето образование, значително разширяване на сътрудничеството и партньорството между различните университети в международен план, предоставяне на възможност за взаимен обмен на преподаватели и студенти, за запознаване с международни подходи и стандарти и пр.

Проблемите, пред които е изправено човечеството в първите петнадесет години на ХХІ век, същевременно са реални предизвикателства и пред образованието на възрастните и старите хора. Напоследък все по-осезателно се откроява тенденцията за непрекъснато нарастване на обучаващите се възрастни и стари хора както в развитите, така и в развиващите се страни. Като основна „причина“ за това са динамичните промени в областта на труда, непрекъснато повишаващите се изисквания към подготовката и квалификацията на кадрите в различните отрасли на материалното производство, както и в сферата на образованието и културата. Значително се увеличава броят на лицата, чиято подготовка и квалификация не съответства на тези промени и изисквания. Все повече се увеличава контингентът на т.нар. „вторична неграмотност“, т.е. липсата на достатъчно общообразователни и професионални знания и умения, което пречи на индивида да се адаптира успешно при новите житейски и професионални ситуации. С други думи, класическата грамотност (наличните знания и умения за четене и писане) е далеч недостатъчна без придобиване на едни или други социални и професионални умения. С други думи, един или друг човек може да е функционално грамотен в определен период от живота си, но ако той не полага системни грижи да осъвременява и повишава равнището на своята подготовка и квалификация, може да се окаже функционално неграмотен, т.е. неговите знания и умения да не отговарят на променените условия на живот и труд.

На проблема за образованието и обучението на възрастните и старите хора напоследък се отделя все по-голямо внимание както в другите страни, така и у нас. С основание този проблем се разглежда като част от концепцията

за перманентно-интегралното образование, която свързва различните звена, степени и форми на детско-юношеското, първичното, базовото образование с тези на вторичното, следбазовото образование като фундамент за непрекъснатото усъвършенстване на личностния и професионалния потенциал. „В широк смисъл на думата перманентното образование се определя като всеобща, глобална или тотална система за образование, която обхваща всички степени, форми и звена за обучение през целия живот на човека, която интегрира дейността на семейството, средните и висшите училища, извънучилищните учреждения и всички останали социалнопедагогически фактори. В този смисъл се говори и за нова концепция или за нов принцип за изграждане и функциониране на образователната система, в която училищното обучение се разглежда само като основа за продължаване на образованието, в която работа, свободно време и образование взимно се допълват през целия живот (Петров, Атанасова, 2003).

Необходимостта от пожизнено образование, като условие за пълноценно човешко развитие, е осъзната още от далечното минало. Много древни китайски, римски, индийски и гръцки философи, макар и в различни форми, развиват идеята за ученето през целия живот. Тази идея убедително обосновава основоположникът на класическата дидактика Ян Амос Коменски, който изтъква, че образованието и възпитанието не приключват със завършване на училището. Училищното образование според него трябва да подготви подрастващите за бъдещото им самообразование. Разбира се, перманентното образование съвсем не означава непрекъснатост на образователния процес в буквалния смисъл на думата, т.е. непрекъснато посещаване на различни учебни заведения. Като принцип за изграждане и функциониране на образователната система непрекъснатостта проектира нейната цялост, която може да се разглежда като констелация от отделни елементи, единството между тях, тяхната приемственост. А това изисква осъществяване на все по-пълна интеграция между исторически обособилите се относително автономни системи за общо и професионално образование, за подготовка и квалификация на специалистите или изпълнителските кадри. От този аспект получаването на базово образование е само основа за придобиване на вторично, следбазово образование чрез периодично обучение в образователни учреждения или организации, а също и по пътя на самообразованието. По този начин формалното образование (formal education) се съчетава с неформалното образование (non-formal education) и информалното учене (informal learning). Същността на перманентно образование се изразява главно в реализирането на по-тясна взаимовръзка и приемственост между различните методи, форми и средства за обучение и възпитание и за самостоятелно учене с оглед преодоляването на характерното за училището т.нар. тунелно обучение, при което учащите се изучават изолирани учебни предмети, без да са в състояние да си изградят

цялостни представи за заобикалящия ги свят. Като принцип за формиране на личността перманентното образование по своята същност означава нерекъснатото ѝ самоусъвършенстване и самореализация.

Обучението и ученето на възрастните като андрагогически процес се отличава с редица особености в сравнение с обучението и ученето на подрастващите, без разбира се, да се противопоставят едни на други андрагогическите и педагогическите модели (Петров, Атанасова, 2001).

В педагогическия модел преподавателят заема доминиращо положение. Той определя всички основни параметри – целите, съдържанието, формите и методите, средствата и източниците на обучението. Обучаващият се (или поточно обучаваният) заема подчинено, зависимо положение. Той няма възможност съществено да влияе на планирането, оценяването и корекцията на процеса на обучението. Основната задача на учащия се е да възприема и усвоява предавания му социален опит. В съответствие с това и цялата технологична верига е ориентирана главно към педагога.

В андрагогическия модел обучаващият се играе основна роля (поради това той е именно обучаващ се, а не само обучаем). Възрастният човек се стреми към самореализация, самостоятелност, самоуправление. Той има определен (битов, социален, професионален) опит. Поради това разчита на непосредственото приложение на получените нови умения, навици, знания и качества. Неговата учебна дейност в значителна степен се определя от времевите, пространствените, битовите, професионалните, социалните фактори, които могат да ограничат процеса на обучение. Този процес трябва да се организира във вид на съвместна дейност на обучаващия се и преподавателя на всички етапи: планиране, реализация, оценяване и в определена степен – корекция.

Така например според модела на Нотингамската група андрагогическият процес се отличава със следните по-важни особености (Гюрова, 1998):

1. Андрагогическият процес изключва всякакви предписания. Всички членове на групата са равнопоставени и участват в договарянето на компонентите на учебната работа.

2. Андрагогическият процес е проблемно ориентиран. Обучението почива върху откриването, индукцията и дедукцията, а не върху простото предаване на готови знания и опит, управление „отвън“ и следване на предписание...

3. Андрагогическият процес е динамичен процес – реализира се чрез формулиране и разрешаване на научни проблеми, представяне на различни позиции, разглеждане на въпросите от различни ъгли (гледни точки), търсене на отговори и алтернативи, чрез което се сътворява ново знание.

4. Андрагогическият процес се осъществява чрез практикуване. Идеите, знанията, позициите се проверяват чрез прилагането им към конкретна ситуация или обвързването им с реалността и експеримента...

5. Андрагогическият процес почива върху продължаващото (непрекъснатото) договаряне...

6. Споделяне на индивидуалната и груповата отговорност за ученето (и резултатите от него)...

7. Андрагогическият процес включва като основен компонент формирането на ценности като част от ученето/обучението...

8. Диалогът е една от най-важните особености на андрагогическия процес. Основна роля тук играе слушането (умението да се изслушва другият), което включва да се чува какво казва другият, да се разбира посланието и да се отговаря (на идеите, мислите и чувствата на другия/другите)...

9. Равенство между членовете на групата дори когато съществуват неравностойни по сила позиции и влияния извън групата.

10. Откритост, доверие, загриженост и ангажираност, като условие за положителен творчески дух и сътрудничество, които гарантират диалога между равни.

11. Взаимно уважение на различното мнение, позиция и чувства, което е в основата на признаването на всеки член на групата като неповторима ценност.

12. Интегративност на мисленето и ученето/обучението. То се изразява в обединяването на идеи и интегрирането им в значение от по-висш порядък (типично и за индивида, и за учебната група), както и в контрола на собственото мислене и учене.

В контекста на концепцията за ученето през целия живот все по-голямо внимание през последните години се отделя на обучението и ученето на старите хора (хората от третата възраст). Геронтогенезата е последният стадий в онтогенетичното развитие на човека. Все още обаче липсва единство между учените по въпроса за „параметрите“ на т. нар. „трета възраст“. Едни автори приемат, че нейната долна граница е навършването на 60 години, а други – 65 години. Някои специалисти определят периода от 60 (65) до 75 години (както за мъжете, така и за жените) като късна зрелост, а други предпочитат да говорят за напреднала възраст. След навършване на 75 години започва т. нар. старческа (сенилна) възраст, като навършилите 90 години се определят като дълголетници (макробиоти), а навършилите 100 години – като столетници. Открояващата се тенденция за увеличаване продължителността на живота в световен мащаб благодарение на профилактиката, успешното лечение на заболяванията, както и на контрола върху процесите на стареене, поставя редица предизвикателства пред човечеството. В съответствие с демографското остаряване на населението особена актуалност придобиват въпросите за пълноценното участие на хората от третата възраст в различните сфери на живот и дейност, за да не бъдат те в тежест на цялото общество и разбира се, да се оползотворява в максимална степен придобитата от тях квалификация. Както

в други страни, така и у нас е налице стремеж към увеличаване възрастта за пенсиониране, за по-активното включване на старите хора в материалното производство или в сферите на науката, културата, политиката и пр. С други думи, и тези лица с „посребени коси“ трябва да се адаптират към динамичните промени в икономическите и социалните условия, за да се радват на пълноценен живот. Тяхното социално битие придобива и все повече ще придобива нови измерения. Понастоящем реструктурирането на икономиката и съответно на заетостта е основен, стратегически проблем на нашето развитие. В политиката на управление на пазара и заетостта на работната сила актуален проблем е постигането на оптимално съотношение между потенциалната и реалната работна сила. Предлагаането на работна сила може значително да нарасне по отношение на лицата в надтрудоспособна възраст. Тези от тях, които са съхранили своята работоспособност, имат реална възможност за по-активна социална реализация. Една от най-важните предпоставки за това е перманентното обновяване на знанията и компетенциите на хората от третата възраст, продължаване на ученето през целия им живот.

Съществуват различни форми за реализиране на стратегията за учене през целия живот сред хората в напреднала и старческа възраст. В това отношение първостепенно значение имат т.нар. „университети на третата възраст“. Те понякога се наричат още и „открити университети“, „университети за всички“, „университети на свободното време“ и др. В Европа един от първите опити за създаване на такъв университет се реализира в Тулуза (Франция) през 1973 г. Постепенно подобни учреждения се появяват и в много други страни (Аржентина, Великобритания, Испания, Италия, Канада, САЩ, Швеция, Швейцария и др.). Още през 1974 г. е създадена Международна асоциация на университетите за третата възраст. Това не са обикновени учебни заведения с установените процедури за допускане (прием), организация, съдържание на образованието, документално утвърждаване с издаването на диплома за придобита квалификация. Университетите за третата възраст имат достатъчно широк набор от задачи, предназначени за поддържане на физическата, социалната и духовната активност на старите хора (Петров, 2005).

Специфичните особености на университетите за старите хора (третата възраст) в различните страни са обединени от сродните задачи, които решават. В частност, те се отнасят към: осигуряване на умствено и физическо развитие на старите хора и смекчаване на протичането на процесите на стареене; стимулиране на социалните контакти както с техни връстници, така и с такива от други възрастови групи; демократизация на системата за образование по пътя на въвличане на тези групи, които по-рано са били игнорирани; укрепване на самосъзнанието и собствената активност на старите; пробуждане към по-активно участие в живота и включване в различни видове и форми на обществено-полезна дейност на доброволна основа. Подходът към решаването

на тези задачи в една или друга страна може да се различава по отношение съдържанието на дейността, формата на нейната организация, статуса ѝ, управление и финансиране.

Във Франция например Националната асоциация на университетите за третата възраст определя триединната си задача като „обучение, продуктивна изследователска дейност и лично развитие“. Френските университети за третата възраст като правило имат тесни връзки с държавните университети, използват тяхната материална база и преподаватели. На слушателите в университетите за третата възраст се предоставят широки възможности за избор на учебни курсове и видове дейност в съответствие с техните потребности и интереси... Най-разпространени форми на занятия са лекциите и екскурзиите. Някои слушатели се привличат към непосредствено участие в изследователските програми на университета, други се подготвят за наблюдение и събиране на информация по стандартизирана методика, съставена от професионални изследователи. Този вид дейност формира съпричастност към посочената работа, допринася полза и стимулира познавателната активност.

Други подходи при определяне на съдържанието и избора на форми на дейност в университетите на третата възраст са се наложили във Великобритания, САЩ, Канада, Белгия и пр. Заедно със задачите за интелектуално и общокултурно развитие в тези страни голямо внимание се отделя на развитието на разнообразна самодейност на старите хора. Националният комитет на УТВ на Великобритания е разработил специално положение, което предвижда активно участие на слушателите в просветителската работа сред различните слоеве на населението, оказване на разнообразна помощ на по-немоощните им връстници, спомагателна и безвъзмездна трудова дейност в различни учреждения на културата (музеи, библиотеки, картинни галерии и пр.).

По отношение на формите на организация, управление и финансиране на УТВ в различните страни съществува голямо многообразие. В Испания например развитието на УТВ протича според съответен национален координационен план. Тази дейност се ръководи от министерството на културата в сътрудничество с министерството на образованието. Те разработват единни положения за УТВ и издават съответни предписания към местните органи. Разпространението на УТВ се осъществява в рамките на общата реформа на националната система за просвета на принципа на непрекъснатото образование.

В повечето страни дейността на УТВ има децентрализиран характер. Това се отнася даже за тези страни (например Франция), където в системата на образованието има силни традиции на централизма. Понякога едно или няколко висши учебни заведения са учредители, а финансови спонсори често са местните органи на държавна власт и различни обществени организации, частни фондове и предприятия, занимаващи се с благотво-

рителна цел. Някои УТВ са изградени като съвършени самоуправляващи се организации, получаващи средства и услуги от страна на различни организации, представляващи интересите на пенсионерите, в т.ч. и на бивши учители. Тези обществени организации също оказват помощ в дейността на УТВ.

Във Великобритания идеята за самоуправление на УТВ получава най-голяма популярност. При този подход се счита за най-перспективна кооперативната форма на УТВ. В случая учебните заведения са напълно приспособени за реализация потребностите на старите хора като специфична група. Тези учреждения, създавани от самите пенсионери, имат голяма гъвкавост по отношение на формите, методите и съдържанието на дейността. Счита се, че заплащането дори на незначителна част от обучението е обременително. Така се обяснява стесняването на обхвата на различните програми за образование през последните години. Това определя и предимството на кооперативните УТВ, които на безвъзмездна основа използват самите участници в качеството на преподаватели. Кооперираните УТВ имат своите привърженици и противници. Първите акцентират върху необходимостта определените за целите на образованието на пенсионерите средства да се предават на самите учебни заведения с оглед рационално самоуправление. Противниците считат за нера разумен отказа от мощния кадрови и материално-технически потенциал и опит, натрупан в системата на образованието на възрастни изобщо.

Непрекъснато расте популярността на УТВ като форма за интеграция на пенсионерите в процеса на образованието. Но те са ефективни само при определени условия. Предполага се определено равнище на мотивираност на ученето, което, на свой ред, зависи от образованието и характера на предшестващата трудова дейност. Например във Франция немалка част от слушателите в УТВ са бивши преподаватели, предприемачи и управленци, повечето от които имат висше образование.

Широки възможности се откриват пред пенсионерите в сферата на образованието за възрастни. Само че в сегашния си вид тя недостатъчно отчита специфичните потребности и възможности на пенсионерите, защото повечето програми са ориентирани към работата на възрастното население. Пенсионерите не са свързани с работен график и затова имат повече време. От друга страна, на тях им е необходим адаптиран темп и методи на обучение, специфично съдържание на дейността, които да отчитат техните потребности и възможности.

Решаването на проблемите за стимулиране и мотивация в зависимост от предшестващото образование и вида на трудовата дейност е важна предпоставка за въвличане на различни категории възрастни хора в сферата на образованието. Големи надежди се възлагат на широкото и ефективно прилагане на

средствата за масова комуникация (радио, телевизия, видео и аудиоапаратура), които все повече се превръщат в битова апаратура. Чрез тях информацията се приближава към потребителя, което е особено важно за пенсионерите. Заедно с това съществува потенциална опасност от увличане по тези средства за обучение (те не съдействат за повишаване равнището на физическата и социалната активност на старите хора).

Наред с университетите за третата възраст широко разпространение получиха и различни асоциации и движения на пенсионери и стари хора. Движението за сдружаване под формата на различни дружества стана популярно сред старите хора, когато техният брой нарасна. Във Франция има обособени дружества на пенсионерите от предприятията, на ветераните от последните войни, на бивши синдикалисти и движения за сдружаване на млади и стари (бивши съученици от училищата и колежаите, спортни или професионални сдружения). Отскоро клубовете, асоциациите и федерациите на пенсионерите в градове и села разшириха обсега на сдружаване със създаването на комитети на пенсионерите и старите хора по департаменти – окръзи (които се създадоха след комитетите по информация по окръзи), и на Националния комитет на пенсионерите и старите хора. Тази форма на задружен живот благоприятства някои стари хора съвместно да разработват образователни проекти, включително и такива, целящи собственото им благоденствие (материално, образователно, физическо) и полза на най-лишените от тяхната генерация, безработни, млади хора в затруднено положение, инвалиди. Заедно те се включват в дейността на общността си, водени от желанието да останат изцяло граждани и творци в социалния живот. Сдруженията постепенно прерастат в образователни институции, които заедно с университетите и клубовете предлагат адаптирани образователни програми.

Във Франция, както и в англосаксонските страни, все по-голяма популярност придобиват клубовете по интереси за пенсионери. В тях възрастните хора се събират, за да намерят отново приятелство, солидарност, социален статус, по-голяма сигурност и пр. Съществуват различни модели клубове, отличаващи се по възрастта на членовете си, интересите им, социалния статус, равнището на култура, аспирациите на членовете, компетентността им. Такива клубове има и в старческите домове.

Старите хора, след като са получили помощ и подготовка от млади и възрастни преподаватели, дошли отвън, поемат все повече и повече ръководството и преподаването. Тази среда, много затворена първоначално, се отваря навън със своите възможности за приемане, за среща, за дейности. Сред новите проекти се развиват реализации, позволяващи да се получат нови знания или да се предават стари такива, да се създадат връзки между генерациите (с децата и младите), да се предлагат ателиета, към които проявяват инте-

рес младите пенсионери, но също така всички, които разполагат със свободно време: домакини, безработни, инвалиди от всички възрасти. Изглежда, че в най-скоро време нови клубове ще се създадат със специфични дейности или групи дейности, интересувачи широк кръг от хора. Тези ателиета могат да бъдат образователни, културни и спортни места, предлагащи в сградите си или извън тях дейности, отнасящи се до всички дисциплини, нови технологии и също всякакъв вид предложения по отношение на зависимите стари хора по домовете или старческите домове.

Специално внимание заслужават различните форми за укрепване на взаимовръзката и взаиморазбирането на различни поколения хора. Добра илюстрация на тази дейност е обществото „Поколенията заедно“ в САЩ. Създадена през 1978 г. от Дж. Осовски и Л. Линдемман, тази организация има хуманната цел да утвърждава атмосфера на милосърдие в обществото, взаиморазбиране и загриженост на младите и старите едни за други. Младежта влиза в ролята на организатор на обучението и помощник на възрастните хора. Ръководителите на курсовете и кръжоците, създадени към колежите и университетите, обикновено са млади преподаватели и студенти, специализиращи в области като педагогика, психология, социология, медицина, геронтология, геронтопсихология, икономика, право, физическа култура и пр. Такъв широк избор позволява удовлетворение на достатъчно разнообразни търсения на старите хора и да им се оказва различна консултативна и практическа помощ. Организаторите на тези курсове поощряват неформалните контакти между млади и стари.

Особено място в обществото „Поколенията заедно“ има привличането на пенсионери за работа с деца. Има се предвид и оказване на известна помощ в училище при заниманията с деца, страдащи от физически и умствени недъзи, и други нетрадиционни направления на работа. Пенсионерите провеждат в училищата индивидуални и групови консултации, занимават се с изоставашите, ръководят кръжоци и водят факултативни занятия, оказват помощ на учителите в класната и извънкласната дейност.

Дейността на обществото „Поколенията заедно“ е насочена към формиране у по-младото поколение на положително отношение към възрастните хора, разбиране на процеса на стареене, ролята и мястото на възрастните хора в обществото. Формират се доброжелателни отношения, взаиморазбиране между различните поколения. Старите хора се чувстват полезни за по-младите, повишава се тяхното самоуважение. От друга страна, потясното общуване на по-младите с тях благоприятства за формиране на адекватна оценка за всичко онова, което е резултат от дейността на по-възрастното поколение.

Широкото приложение на най-разнообразни програми и форми за социализация на хората в напреднала и старческа възраст е една от най-важните

предпоставки за успешната им адаптация към динамично променящите се условия, за усвояване на новите социални роли, за реализиране на рационален начин на живот и поведение.

ЛИТЕРАТУРА

- Александрова, Н. (2001). *Старите хора. Личностно психологически особености*. София: Унив. изд-во „Св. Кл. Охридски“.
- Александрова, Н. (2002). *Тревожност при хора в напреднала и старческа възраст*. София: Унив. изд-во „Св. Кл. Охридски“.
- Георгиев, Л. (2003). *Психология на възрастните*. Благоевград.
- Гюрова, В. (1998). *Андрогогия*. София: Универсал Друмев.
- Каменов, Д. (2001). *Въведение в обучението на възрастни*. София.
- Кейл. Ал. (1980). *Увод в андрагогията*. Част I. Теория на образованието на възрастните. София.
- Петров, П. (2005). *Основи на герагогиката*. София: Авангард Прима.
- Петров, П., Атанасова, М. (2003). *Образованието и обучението на възрастните*. София: „Веда Словена“ – ЖГ.
- Петров, П., Атанасова, М. (2001). *Образователни технологии и стратегии на учене*. София: „Веда Словена“ – ЖГ.
- Тофлър, Ал. (1992). *Шок от бъдещето*. София: Народна просвета.
- Тоцева, Я. (2001). *Проблеми на образованието на възрастните*. София.

REFERENCES

- Aleksandrova, N. (2001). *Starite hora. Lichnostno psihologicheski osobenosti*. Sofiya: Univ. izd-vo „Sv. Kl. Ohridski“.
- Aleksandrova, N. (2002). *Trevozhnost pri hora v naprednala i starcheska vazrast*. Sofiya: Univ. izd-vo „Sv. Kl. Ohridski“.
- Georgiev, L. (2003). *Psihologiya na vazrastnite*. Blagoevgrad.
- Gyurova, V. (1998). *Andragogiya*. Sofiya: Universal Drumev.
- Kamenov, D. (2001). *Vavedenie v obuchenieto na vazrastni*. Sofiya.
- Keyl. Al. (1980). *Uvod v andragogiyata*. Chast I. Teoriya na obrazovaniето na vazrastnite. Sofiya.
- Petrov, P. (2005). *Osnovi na geragogikata*. Sofiya: Avangard Prima.
- Petrov, P., Atanasova, M. (2003). *Obrazovaniето i obuchenieto na vazrastnite*. Sofiya: „Veda Slovena“ – ZHG.
- Petrov, P., Atanasova, M. (2001). *Obrazovatelni tehnologii i strategii na uchene*. Sofiya: „Veda Slovena“ – Zh.G.
- Toflar. Al. (1992). *Shok ot badeshteto*. Sofiya: Narodna prosveta.
- Totseva, Ya. (2001). *Problemi na obrazovaniето na vazrastnite*. Sofiya.

LIFELONG LEARNING – A BASIS FOR SOCIAL INTEGRATION OF OLDER AND ELDERLY PEOPLE

Abstract. In recent decades, the concept of lifelong learning is gaining more popularity. This concept stems from the World Movement “Education for All” Memorandum of the European Commission for Education, the Program for international educational activity of the Bologna Declaration on Higher Education and others. There are different forms to implement the strategy for lifelong learning among the elderly people. In this respect, the so-called “Universities of the Third Age”, as well as the various associations and movements for association among older people, to strengthen relations and mutual understanding between the generations are of essential importance.

✉ **Dr. Valentina Vasileva, Assist. Prof.**
University of Ruse
Ruse, Bulgaria
E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg